През декември 1953 г. заведоха целия Gymnasium на откупеното представление на балета "Бахчисарайски фонтан" в Народния театър. Омагьосани от ориенталската музика на зурли и тимпани, гимназистите жадно се взираха в мускулестите крака на балерините в трика с цвят на плът. Струваше им се, че танцьорките от харема са съвсем голи под воалите. На фона на тъмносиния тюл, който представляваше нощ, се палеха и угасваха електрически светулки. Трикото на примабалерината се разпра между краката, точно когато тя издъхваше на авансцената. Разпоредителите изхвърлиха от партера малкия Пуфко, защото го хванаха да се самозадоволява. Две деца от малките класове се напишкаха от страх. Нещо хладко течеше на струйка от балкона.

Въпреки че през цялото време на представлението гимназистите се целеха с грах през тръстикови духала, гримасничеха и се оригваха по време на най-нежните любовни сцени, театърът се стори на Херцег като някакъв сън; сякаш най-накрая изплува от блатото на черно-бяло-сивите дни на остров в цветове! Театърът иначе приличаше на плюшена бонбониера. Шумолящи ложи, кадифе и позлата по гипсовите орнаменти на тавана - всичко това възхити малкия Херцег. От тавана, като разтопена сметана върху торта за рожден ден, се спускаха дълги преплетени сецесионистични орнаменти: фантастичен крем от пълзящи растения, гербове и дундести херувимчета... Театърът го зарази. По няколко пъти гледа "Продадена невеста", "Лебедово езеро", "Жизел", "Риголето" и две пресладени драми от Тенеси Уилямс, които изобщо не разбра. След известно време откри, че след представленията артистите отиват в едно кафене отвъд реката. Тръгна след тях.

Кафенето на артистите приличаше на претърпял авария шлеп, заседнал на брега след отдръпването на някаква голяма река в плиткото корито на Миляцка. Входът му откъм реката напомняше на кърма и на човек му се струваше, че този бивш кораб, поради грешка на пияния си капитан е изгубил ориентация и с пълна пара заплавал право към планината. Този почтен кораб десетилетия наред беше предлагал убежище на актьори, поети и бохеми без определена професия, на хора с колоритни съдби, които не можеха да намерят свое място в делничния живот.

Поръча си шоколадов ликьор, като си мислеше, че това е най-изисканото питие на света. Кафенето беше пълно до дупка, а скоро събраха масите за общо отпразнуване на някаква премиера, така че момчето се намери притиснато от веселата компания на актьорите. Най-после можеше да ги разгледа отблизо! Малко по-дълги от обичайните за града коси, широки папийонки, шалове и бохемски барети красяха мъжете... Наистина бяха шумни, но в тази тяхна врява нямаше нито заплаха, нито омраза - не само по облеклото се различаваха от Херцеговите връстници, от учителите, съседите и минувачите, а и по всичко останало; изглежда изобщо не признаваха други закони, освен своите собствени. Херцег се освободи от тягостното чувство, което с години го притискаше; изведнъж всичко стана възможно и лесно изпълнимо! Приеха го за свой и при встъпването му в голямото семейство на театралните изгнаници имаше нещо от благословената среща на грозното патенце с лебедите.

След няколко седмици съвсем свикнаха с малкия гимназиален беглец. Можеше вече да различава шумните изявени любовници по самоуверените гласове и по нещо царствено в държанието им, от балетистите, които, метнали с финес крак връз крак, за ужас на келнера от Театралното

кафене, си поръчваха чай в пет часа. Обличаха се обикновено с кадифе и тайни пороци. Знаеха, че и другите знаят за тях. Около вратовете си връзваха феерични копринени шалчета с крещящи цветове. Най-чести посетители бяха пенсионирани епизодици, които от време на време бяха наемани от ръководството за особено големи спектакли. Кафенето беше своеобразна актьорска борса. В него често се отбиваха хора от радиото да събират гласове за "весели вечери" и радио-драматизации. Херцег се запозна и с музиканти от оркестъра на операта. Предразположени към пиене и обременени с големи семейства, които издържаха с инструментите си, те изпиваха набързо, на крак, по няколко чашки, вдигаха яките на зимните си палта и с вечния черен калъф в ръка си тръгваха, сякаш отиваха да излежават заслужена присъда. След дълго скитане по малки провинциални театри, в кафенето се събираха артисти, в търсене на нови ангажименти; макар и преследвани с години от лош късмет, не никога на губеха надежда, че публиката все пак някога ще открие истинската им стойност. Съществуването и доброто настроение на цялото това семейство се поддържаше от общата страст, с която чакаха своя звезден миг (а той трябва все някога да дойде, тъй като идва за всекиго), когато най-накрая ще стоят на осветената сцена - очи в очи с публиката. Междувременно, почти не бяха забелязали, че мъкнат със себе си някакви дечурлига и неусетно напълнели, незадоволени и разочаровани жени, пробудили се отдавна от пубертетския си унес (безумно се бяха влюбили в своя красавец при едно отдавнашно турне в родната паланка и бяха решили да го последват по широкия свят). Какво друго им оставаше, освен да бягат в братската прегръдка на Театралното кафене, в пиенето, в мнимите репетиции и безперспективните размени на роли и в смелите планове без каквато и да е реална

основа? Никой от тях не искаше да се примири с това, че при несправедливото разпределяне животът завинаги му е отредил роля на епизодик с посредствен талант. Все пак у всички тях, та дори и у изключенията - успелите, водещите драматични актьори, под външната им сигурност тлееше някакъв страх от това, че се различават от обикновените хора. Тази сянка на съмнение и беззащитност ги караше да пият повече от другите и да парадират с мощните си дълбоки басове от Шекспирови драми и да се целуват театрално по двете бузи, като жестикулират широко и патетично. Заменяха сцената с кафене. Сякаш по нюх открили братята си по нещастие и професия - хора на изкуството, в кафенето на Обала кацаха и други нощни птици от всички краища на страната. Сред тях имаше уволнени актьори (оплакваха се от интриги и "подлагане на крак"), остарели довоенни трубадури с цитри и китари, чиято музика добре идва призори, с последната чаша; пристигаха поети без лични документи и пари за билет, с който да продължат пътуването си; лъжеписатели, пътуващи книжари без книги и пресипнали тенори без глас, които след първия литър придобиваха желание още веднъж да се уверят в нещастието си и издаваха хрипкав и съскащ звук вместо завинаги изгубеното високо кристално ДО, след което отчаяни рухваха обратно на масата сред бутилките. И заболели балерини се залутваха сред братята си: оплакваха се от разширени вени и кратък стаж в професията, одумваха бивши съученички от балетното училище, че се били качили на големите сцени благодарение на връзки и проституиране. Веднъж Херцег се запозна с една луда рижокоса Офелия, която пишеше сонети и се продаваше за десет кебапчета и бира. Така опозна част от заклетото сдружение на отчаяните, които скитаха по театралните ка-

фенета из страната в търсене на място, където най-сетне да намерят спокойствие.

Постоянната посетители на Театралното кафене научиха Херцег да пие ром, който по онова време беше твърде на мода. Обясниха му, че шоколадов ликьор, който беше приятен на небцето му, пият само дамите, а за него е само някое силно мъжко питие! След няколко чашки ром напълно се заличаваха разликите около масата и вече нямаше значение, че Херцег е само на шестнайсет години, а някои от неговите покровители и наставници вече започваха шейсетата, че са минали през огън и вода, преди да станат постоянен инвентар на Кафенето, в град, от който, о, това и сами вече знаеха! - няма вече излизане на други осветени сцени! Подражаваше им във всичко, а ромът беше пропуск за висшето общество на театралните лебеди; гълташе тъмната течност с остър мирис, отвращавайки се от всяка нова глътка, мъчеше се да остане изправен на стола, колкото се може по-дълго и горе-долу стабилен да излезе с останалите от кафенето.

Минувачите с ужас се обръщаха след това крехко, нежно момче, което в ранния следобед се тътреше мъртво пияно. Панически се държеше за каменния парапет на кея, сомнамбулно усмихнат на своя кошмар. Ден след ден трябваше да доказва принадлежността си към актьорското ято с нови и нови чаши ром "Патрия", от който му гореше небцето, гърлото, стомашната кухина, мозъкът, всичко... Умноженият град искреше и се въртеше като на циркова стена на ужаса. Върху него рухваха близките планини. Реката дишаше и преливаше от коритото си, като се надигаше с невиждана скорост към лицето му. Зажумяваше и така наивно се опитваше да избегне световъртежа; но тогава пък тилът му завчас се напълваше със звънтящи оловни топчета, надига-

ше му се. Тътреше се само с една мисъл в главата: да се довлече някак си до леглото и там спокойно да умре. С часове повръщаше в клозета вътрешностите си, наведен над хлъзгавата бяла бездна на керамичната чиния. Мислеше си, че умира, че всичко свършва. Беше му криво, че ще издъхне на такова мизерно място, втренчен в прогнила дървена дъска. На другия ден се будеше в треска - блед и разтреперан, с черва, сплетени в моряшки възел. Устните му бяха изгорели от алкохол и дим, дъхът - кисел. Прозрачен от слабост, той се влачеше до Gymnasium-а и с часове дремеше на последния чин, с глава върху ръцете, долавяйки далечните еднообразни гласове на четящите:

"... Нивата отвъд пътя няма повече от ден оран. Земята е плодородна; когато годината е добра, ражда по два-три кръстеца летница.

Огнен тъкмо изкара първата бразда, та щеше да обърне... когато, ето ти майка му.

- Виж ти, как ми работи моят старец!... - викна радостно Миона.

Огнен малко се изненада.

- Спорна ти работа, стопанино мой - продължи Миона. - Я! Каква ти е хубава браздицата, и колко дълбока е!... Ама, че съм и аз! Бръщолевя ти, а ти сигурно си уморен труженичe мой!... Е, па, ето... ето, сестричката ти е приготвила обяд!...

При това Миона бързо заизважда от торбичката приготвеното. Постла торбичката, та подреди по нея: малко сол, лук, няколко печени картофа, тънка питка, копанка мачкан фасул.

- Остай ралото, сине! Стига си ми работил!

И сълзите й бликнаха.

Какво ти е мале? - рече Огнен, седнал. - Ти плачеш?"

- Добре, стига! - казва Коларевичка на четеца и той си сяда на мястото, въздъхвайки с облекчение. Кой ще ни каже сега нещо за това, което прочетохме? Кой спи там на последния чин? Херцег! Хайде ти!

"Защо постоянно ми говорят на "ти"? - мислеше си, без да вдигне натежалата си глава от чина. - Каква простащина. В Толстоевия лицей към децата са се обръщали на "Вие", защото това са били малки благородници..."

- Не му е добре... - измъква го от неудобното положение Сеад, който седи с него. - Моля, нещо не му е добре!

- Ако не му е добре, да е отишъл на лекар! А щом е в клас, значи е готов да отговаря! Какво е искал да каже писателят?

Класната стая се наклонява първо на едната , а после бързо, завъртайки се около оста си, на другата страна. Странно, пътниците върху тази така хлъзгава палуба не забелязват нищо необикновено.

- "Първата бразда" от Милован Глишич! - шепнат му отстрани.

- В тази първа бразда на Милован Глишич, който е, мисля, един от най-големите ни писатели...

- Добре, по-нататък...

- ... се вижда, ъ-ъ, такова, експлоатацията, мисля, на капиталистите над тежкото положение, ъ-ъ, такова... искам да кажа... селяните... както показва и самото заглавие... - Херцег уморено мънка овехтели думи, които се търкалят, бързо се увеличават и се превръщат в гладки маслинено-сиви гюллета, търкалящи се през класната стая. - По това време... селяните, значи, не са... мисля... имали, ъ-ъ, такова, никакви права...

- Точно така - повтаря като ехо Коларевичка, - не са имали никакви права! А как е името на едноличната сто-

панка - майката, която носи обяд за сина си на полето? Ми... Ми... Мио...

- Миона! - шепне му Сеад, наведен над учебника, скрит зад Черимовия гръб.

- Едноличната стопанка Миона... - мънка Херцег.

- Точно така, Миона... - повтаря напевно Коларевичка, след което го забравя и се връща на дъската, разклащайки бедрата си на телна крава, подобни на трикрилен гардероб. - Днес ще преминем на минало страдателно причастие! Формите ОГРАДЕНИ, ЗАСАДЕНИ, НЕДОКОСНАТ (не се върти там, мислиш си, че не те виждам ли?!) означават действия, които са извършени върху предметите (бразди, овошки, клон). Минало страдателно причастие е, какво? Форма, която означава, че действието се извършва върху ли... ли... лица и предмети и че предметите "страдат" от кого? - От глагола... да, от глаголното действие. Намерете и подчертайте всички форми на минало страдателно причастие в текста, който прочетохме...

Отново сън и пак една луда сцена от предната нощ: Вторият гробар с разперени ръце върви като пехливан по заледения парапет на железния мост при театъра, а рядката му коса се вее на среднощния вятър.

Благодарение на честите си махмурлуци, Херцег си спечели в Gymnasium-а определена репутация на пияница. Уважаваха нощните му излети.

Спасяваше го само младостта, която с всеки нов ден пълнеше вените, костите и плътта му с някакви чудодейни сокове. При това опозна и своя противник - рома, и можеше да му се съпротивлява. Изгради си цяла малка тактика: изсипване на чашата под масата, незабелязана размяна на пълни и празни чаши, големи паузи между две глътки...

Всеки ден отиваше до Театралното кафене, за да се присъедини към актьорите, но, уви, те често не бяха там: имаха репетиция (а портиерът не пускаше Херцег през служебния вход, колкото и пъти да се опитваше да се вмъкне) или масата им беше вече заета и не го канеха, а той беше прекалено горд да отиде при тях неканен. В такива случаи се преструваше, че е влязъл случайно в кафенето, ей-така, пътьом, да потърси някой познат, а след това излизаше навън и се разхождаше до припадане, чакаше в сянката на някое дърво по брега да изтече порядъчно време и да опита с още едно влизане.

Във всеки по-малък град театърът като газена лампа привлича с древния си блясък пеперуди от определен клас чувствителност. По-късно, през репортьорската си кариера, Херцег много пъти се убеждаваше в тази фатална привлекателност. В далечните провинциални градчета, които имаха само полусамодейни театри, знаеше къде ще завари момчетата като него отпреди двайсетина години. И ги заварваше. Седяха в театралните бюфети. Мъчеха се да изглеждат колкото се може по-непринудено (издаваше ги облеклото и прическите им), винаги се разчувстваше и се трогваше от тази стара, повтаряща се история. И винаги заварваше на столовете, останали след бог знае кое представление, същия тип момичета, които минаваха от ръка на ръка - от гостуващите режисьори, през актьорите, та до сценичните работници и осветителите - станали вече част от сценографията. Верни робини на театъра! Преспиваше една нощ с някоя от тях в местния хотел или в стая, определена за гостуващи хора на изкуството, и се будеше отвратен от собствената си закоравялост. Не го радваха лесните победи! Предварително знаеше всичко за тях, малките им биографии на незавършили гимназистки и фризьорски помощнички, веднъж завина-

ги подведени от отровния дъх на театъра. Обещаваха им малки роли, работа в киното, телевизията, а на другата сутрин ги забравяха и след това дълго избягваха този град. И те плащаха извънредния си данък за живота в театралното убежище, както някога Херцег. И навсякъде заварваше избледнели театрални афиши от отминалите сезони и турнета, пожълтелия блясък на премиерите, от които се е очаквало толкова много, имена на умрели и забравени актьори, киселите изпарения от малката чайна кухня зад бара, където предприемчиво работеше някакъв наемател с бяла риза, а кафето изкипяваше по котлона с три загорели гьоза. Пред него лежаха три стари, увити в салфетки на квадратчета, кифли в очукана чиния (царски обяд!), рибна консерва и сирене "Зденка" в златист станиол. Знаеше, че всички са длъжници на бюфетчията, самият вече заразен от театъра.

Какво го караше, щом пристигне в някое градче, веднага да потърси местния театър и неговия бюфет, ако не проблясъкът на стара любов, която спасяваше тъжната му младост?